

EESTIMAA PÄIKESEVALGUSES

Pál Hunfalvy. Reis Läänemere provintssides. Ungari keelest tõlkinud Piret Toomet. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2007. 311 lk.

Ungari keeleteadlane ja etnograaf Pál Hunfalvy (1810–1891) kirjutab oma 1871. aastal ungari keeles ilmunud reisikirja eessõnas soovist tutvuda sugulasrahvastega, rõhutades just isiklikku kogemust: „Eks saa ju ka eemalt nii mõnegi asja kohta teadmisi hankida, aga nii jäävad need teadmised – olgud nad siis kui suured tahes – ometi ebamääraseks, otsekui värvid lambivalguses. Seevastu sarnaneb põgusaimgi isiklik kogemus päikesevalgusele, mis värvid selgesti esile toob” (lk 9). Hunfalvy reisib Eestimaal postitõllaga, mille eeliseid moodsa aja liiklemisvahendite ees on esile tõstnud Herbert Salu raamatus „Posthobusel Jõhvist Rooma”.¹ Transpordivahend mõjutab oluliselt kujunevat pilti: see kas soodustab

või takistab sotsiaalset kokkupuutumist maaga, määratledes suuresti selle, kas paikadele heidetakse vaid turistlik kiirpilk või kujuneb reisist mitmekülgsed elamusi pakkuv retk.

P. Hunfalvy reisikiri² jaguneb üheistkümneks peatükiks, mis algavad sisukokkuvõttega. Kroonikaliku ülesehitusega reisikiri järgib otseselt kirjutaja reisiteekonda: ta alustab Danzigi ja Riiaga, peatub põgusalt Tallinnas, kust liigub edasi Tartusse laulupeole, järgnevad Viljandi ja taas (nüüd juba põhjalikumalt vaadeldud) Tallinn ning Peterburi. Iga linna puhul on antud ülevaade ajaloolistest sündmustest, rahvarvust, tähtsamatest ehitistest ja paikadest, ka linna eluolust jms. Kirjutaja tunnetab ajaloo subjektiivsust, kirjutades nt Läänemere-äärsetes maades toimunud, eristab ta ajalugu härrade ja rahva seisukohast (lk 52). Sõltuvalt vaatepunktist on esil kas nn suur aja-

¹ H. Salu, Posthobustel Jõhvist Rooma. Esseid kirjandusest. Lund, 1974, lk 6.

² Möistest pikemalt vt A. Kõvamees, Reisikirjandusest ja imagoloogiast. – Keel ja Kirjandus 2006, nr 8, lk 656–668.

lugu aastaarvude ja valitsejate vallutustega või rahva eluolu ja argipäeva-toimetused. Hunfalvy toetub ka mitmele kirjalikule allikale (nt Läti Henriku kroonika, August Wilhelm Hupeli „Topograafilisi teateid Liivi- ja Eestimaa” jm), seejuures on kasutatud allikad korralike viidetena ka reisikirjas ära märgitud. Nii saab ühtaegu ka pildi kirjutaja laialdasest lugemusest, samas saab neist viidetest ka põgusa ülevaate Eestit (jt Läänemere provintse) puudutavatest selleks ajaks ilmunud materjalidest. Lisaks leiavad käsitlemist ka päevapoliitilised küsimused, pikemalt nt Carl Schirreni „Liivimaa vastus härra Juri Samarinile” („Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin”), mis ilmus samal, 1869. aastal, kui Hunfalvy Eestit külastas.

Nagu tolle ajajärgu reisikirjades talvaline, on esiplaanil vaadeldav objekt (s.t antud reisikirja puhul Eesti), mitte niivõrd tunnetav ja kirjutav subjekt (s.t Hunfalvy). Lugeja saab rohkem teada külastatavatest maadest, mitte niipalju kirjutaja mõtetest ja tunnetest. Ehkki kirjutaja isik ei tõuse niipalju esile – see ei ole kirjutaja iseenda avastamise reis –, on autori suhtumine siiski täiesti olemas, ladusalt kirjutatud (ja tõlgitud) tekstis leiab nii mõnegi mitmetasandilise kujundi, mille kaudu tema hinnang ja maailmavaade esile tuleb, nt: „Pealegi, kui Peterburi on Schirreni arvates aken, mille Peeter Suur rajas enesele selleks, et Euroopasse vaadata, las heidan siis mina selle kaudu pilgu Vene tsaaririiki. Minu sissevaatamine teeb igal juhul vähem kahju kui Peeter Suure väljavaatamine” (lk 271–272).

Reisikirja põhitähelepanu kesken-dub Eestile ja eestlastele, eelnevalt märgitud aspektide kõrval leiavad pikemat käsitlemist ka näiteks usuga seotud küsimused: usuvahetusliikumine, luterluse mõju kirjasõna arengule, kusjuures siingi läheb kirjutaja tagasi

ajalukku, vaadates kaasaja sündmusi minevikus toimunu taustal. Eestlaste muinasaja ülevaatesse põimib ta oskuslikult lisaks ajaloolistele allikatele ka katkeid müütidest ja muistenditest, näiteks Kalevipojaga seonduvast pärimusest.

Erilise tähelepanu osaliseks saab esimene laulupidu, mis pälvib kirjutajalt kiitvaid hinnanguid. Reportaažlikult on antud ülevaade toimunust, laululehtedest, kaunistustest, kooridest kuni ilmastikuoludeni välja. Hunfalvy näeb laulupeo toimumise paika Tartu Toomemäe tähendusliku kohana, kus on koos nii eestlaste minevik, olevik kui ka tulevik: „Ka peopaik manab esile nii minevikku kui olevikku. Vallutusajast pärinevad suursugused varemed meenutavad vallutatud rahva ohvreid ja orjust ning vallutajaid, kes tulid mõõgaga ristiuku tooma. Nende varemete all ja ümber laulab hardas rõõmus rahvahulk. See ei ole vaevatud ja kättemaksu hauduv, vaid oleviku tänuga vastu võtnud ja tulevikku oma tublidusega kindlustav rahvas” (lk 113).

Kirjutaja huvialadest lähtuvalt on loomulik, et erilise tähelepanu all on eesti- (ja ka soome) keel ja selle seotus ungari keelega. Peatükk „Ungari keel ja sugulaskeeled” on üks neist, kus tuleb kõige ilmekamalt esile Hunfalvy üks tagamõtteid: tema üks eesmärgid on tõestada teesi ungari ja eesti keele sugulusest. Ungari keelt ja selle sugulaskeeli käsitlevas peatükis leiab tollaste teadmiste tasemel põhjaliku ja mitmete võrdlevate tabelitega varustatud käsitluse.

Keeleküsimuste kõrval leiab käsitlemist ka eesti kirjandus. Hunfalvy annab tollastes tingimustes igati korraliku ja mitmekülgse ülevaate, õigupoolest võib isegi öelda, et ta kirjutab valmis väikese eesti kirjandusloo. Ta märgib ära katekismuse ja Piibli tõlke (puudutades ka kahe kirjakeele küsimust), Hupeli, Rosenplänteri, Luce, Masingu

jt panuse eesti kirjasõna arengusse; Faehlmanni muistendid (tekstinäitena on esitatud „Koit ja Hämarik”) ja „Kalevipoja”, mille kallal jätkas tööd Kreutzwald, kelle töödest leiab märkimist ka „Eesti rahva ennemuistsed jutud”; pikemalt on käsitletud Koidula loomingut, eriti „Ojamöldrit”, esitades tekstinäitena sellest ka katkendi.

Kontaktid eestlastega ei jää üksnes raamatute tasandile, Hunfalvy kohtub oma reisil ka kohaliku rahvaga: huvitav episood Viljandimaal külastatud majapidamisest, kus üksikasjalikult tutvustatakse eesti talu, erilise tähelepanu pälviv rehielamu (alates lk 183). Nn tavaliste inimeste kõrval, kelle vastu ungarlane suurt huvi tunneb, sest tema reisi üks eesmärke on ju siinset rahvast igakülgselt tundma õppida, on ta kokku puutunud ka mitmete tolleaegsete tuntud eesti kultuuritegelastega, nagu Jakob Hurt, Johann Voldemar Jannsen, Lydia Koidula jt. Eesti lugejale võiks huvi pakkuda see, kuidas on ungarlane näinud Eesti kultuuriloos olulise tähendusega tegelasi, kuidas mõtestanud nende rolli ja tähtsust kaasajal.

Üldiselt saadavad kohaliku rahva kirjeldusi mitmed eestlaste endapiltil kinnistunud komponendid, nagu lauluarmastus, töökus, tõsidus ja hariduselembus. Viimase aspekti kohta leiab reisikirjast üsnagi markantse näite, kus Piritä kloostri varemetes elav naine näitab enesestmõistetavusega Hunfalvyle oma raamatuid (lk 217). Eestlaste kirjeldustes on kõikjal tunda kirjutaja poolehoidvat ja positiivset tooni. Üks vähesed negatiivsed jooni on ajakirjandusest loetu põhjal tekkinud ettekujutus Eestis valitsevast viletsusest, mida ta kardab eest leida (lk 95), ja ta vaatab ümbritsevat tõlgendades nähtut selle kaudu. Loodud ettekujutus ei vasta aga kirjutaja rõõmuks tegelikkusele. N-ö vahendatud kuvandeid [ungarlane edastab teisest

rahvusest isiku(te) arusaamu eestlastest] leiab reisikirjast veelgi: Hunfalvy on kirjutanud sellest, mida arvavad sakslased eestlastest (lk 117), ent seegi negatiivse alatooniga pilt ei leia kirjutaja jaoks kinnitust. Ta tuleb Eesti- maale positiivse kuvandiga ja vähesedki teisesuunalised arusaamad reisikirjas kummutatakse. Eestlastest kujuneb pilt kui töökast, tublist ja edasipüüdlisest rahvast, kellest ungarlastel igati eeskuju võtta sobib.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Hunfalvy reisikiri on eelkõige reisikiri Eestist: saab ettekujutuse maa ajaloost, kultuurist, rahvast, sealjuures on tuginevad mitmesugustele kirjalikele allikatele, aga ka isiklikele kogemustele ja tähelepanekutele, mis ei lase reisikirjal muutuda kuivaks referaadiks; teiseks saab pildi kirjutajast, tema olemusest, tõekspidamistest ja taotlustest. Suunitus eeskätt ungari lugejaskonnale on sõnastatud juba teose eessõnas: „Eks ole ju hõlpsam matkida vägevate här randlikkust kui võtta vaevaks õppida, mismoodi need rahvad suureks on saanud. Vahel on kasulik eeskujuks võtta meist hoopis vähemad ning vaesemad, õppida neilt usinat tegutsemist ning arukat kohanemist valitsevate oludega” (lk 8). Siin on kirjutaja vihjanud Ungari suundumusele, mis ei näinud hea pilguga sugulust väikeste rahvastega. Ja lõpuks on see reisikiri ka reis oma maa minevikku ja kultuurilukku tänapäeva eestlasest lugejale, nähtud teisest keskkonnast tulnud hõimuvenna veidi eemalt uuriva pilguga. See pilt on ehk kohati liigagi päikeselistes värvides, ent sõltuvalt lugejast leiab sellest endale huvipakkuvat nii ajalooliste jutustuste austaja kui ka kultuurilist dokumenti hindav lugeja.

ANNELI KÕVAMEES